

**VISOKA POSLOVNA ŠKOLA
STRUKOVNIH STUDIJA
ČAČAK**

MASTER RAD

Sava Arsić, gradonačelnik Aradski

Mentor: _____
Profesor: _____

Student: _____
Br.Indeksa: _____

Mesto, mesec, godina

САВА АРСИЋ, ГРАДОНАЧЕЛНИК АРАДСКИ

САЖЕТАК: Арадски угледни и богати грађанин Сава Арсић остао је запамћен по томе што је стекао симпатије својих суграђана, био изабран за градоначелника и што му је супруга била прва српска списатељица Еустахија рођена Цинцић. После основне школе у Араду, учио је у Сегедину кројачки занат. Већ као шегрт показивао је интересовање за књиге и учење. Похађао је часове латинске граматике, тако да се кући вратио као вешт мајстор и учен млад човек.

Кад се 1791. завршавала изградња Саборне цркве св. Јована Претече у Араду, као имућан парохијан давао је обилне прилоге, плаћао је подвоз за превоз грађе, старао се да се градитељи опскрбе храном и другим потребама и лично се ангажавао да се градња убрза и доврши до Успенија Богородице.

Помогао је Урошу Несторовићу да 1812. отвори Препарандију (учитељску школу) у Араду и као градоначелник поклонио за ову школу своју кућу звану „Кошутина глава“. Сем тога, шесторици градских учитеља, без обзира на њихову верску и националну припадност, поделио је 24 јутра земље да би могли да се издржавају. Кад се показало да поклоњена кућа није погодна за школске потребе, изнајмио је прикладнију зграду и за њу сопственим новцем плаћао годишњу кирију. За те заслуге га је Урош Несторовић поставио за директора румунске Учитељске школе и члана Управе школских фондова.

Кад је Арад и околину захватила поплава 1815. и кад су се многе сиротињске куће срушиле, Арсић је несебично помагао пострададе, на лађама им је носио храну и друге потрепштине, а многе је сместио у свој дом и опскрбио најнужнијим.

Заједно са супругом Еустахијом Арсић помагао је српске списатеље кад су остајали без средстава за живот и давао им новац за штампање њихових дела. Као велики српски добротвор пружао је помоћ покретачима и уредницима *Новина сербских* у Бечу Димитрију Давидовићу и Димитрију Фрушићу. И Вук Стефановић Караџић му се захваљивао на подршци и на сакупљању пренумераната за његове знамените књиге. Пантелејмон Михајловић му је у знак признања за његов хумани рад посветио превод своје *Енциклопедије или крајког описанија свију наука*. Од аустријског цара добио је племство.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Арад, арадска Учитељска школа, прва српска списатељица Еустахија Арсић, арадска црква св. Јована Претече, Вук Караџић,

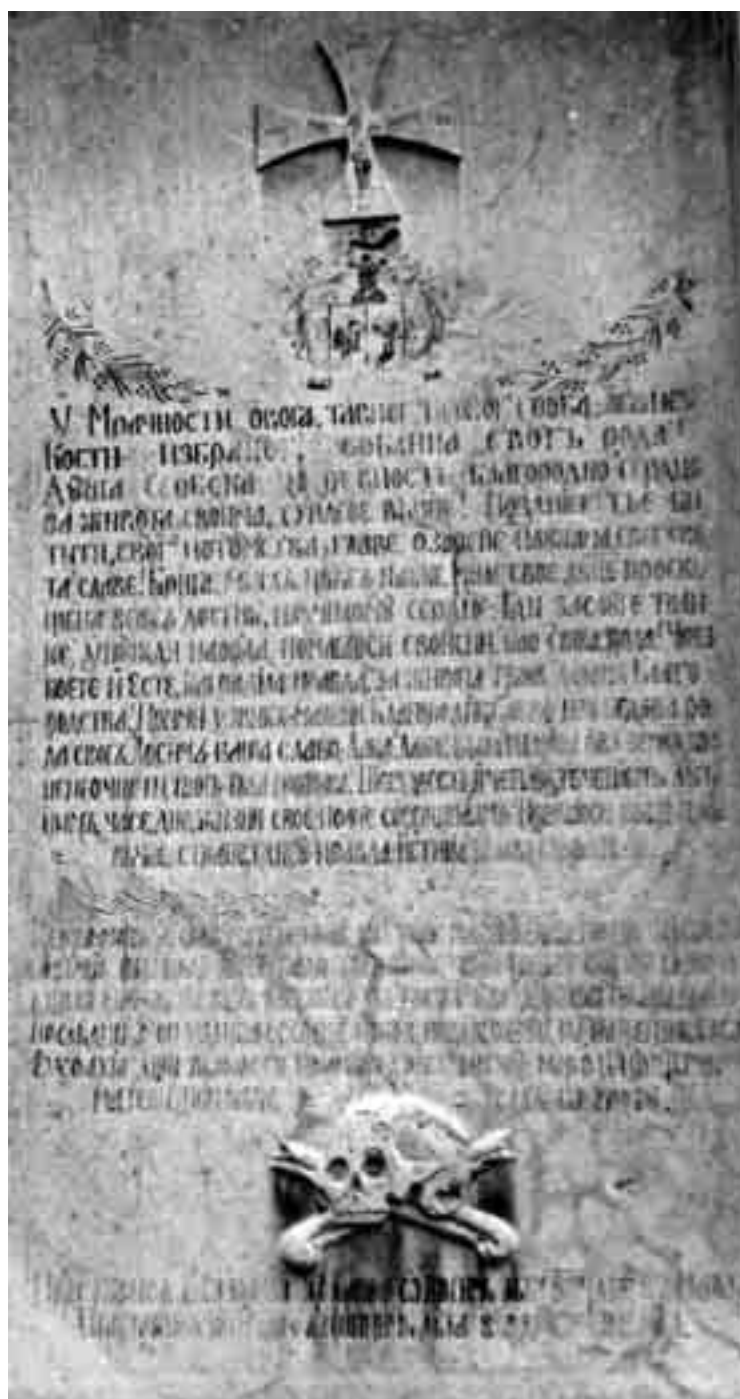
Сербске новине у Бечу. Помагање српског „књижества”. Помоћ учитељима. Сакупљање пренумераната на српску књигу. Поплава у Араду.

Арад и није био богзна како привлачна варош кад је у њега дошла Ирижанка Еустахија, рођењем Цинцићева. За Еустахију је то, међутим, била трећа срећа. Имала је само нешто више од тридесет година и већ за собом два краткотрајна брака — оба пута остала је удовица. Из Ирига је отишла у Копривницу, за трговца Лацковића. Одатле ју је у Карловац довео немеш Тома Радовановић. Није много времена прошло, умре јој и други муж, а она се после његове смрти „бракосочетасе и с трећим њеним супругом Благородним Г. Савом от Арсић Гражданином и Сенатором Арадским” — забележиће доста касније Јоаким Вујић у своме *Животописанију*.

Сава је био шеснаест година старији од своје невесте. Родио се у Араду, 5. маја 1760, „от прости, но честити родитеља”, Петра и Алке. У протоколу крштених у Текелијиној цркви стоји запис: „1760. маја, 25. крестисја и миром помаза се младенец Сава, родитељ јего Петар Арсин, възпријемник именем Сава Јованов”. Име је, дакле, добио по куму који га је крстио. На списку Срба власника кућа у Араду, сачињеном 1774. године, помиње се само Стеван Арсић, трговац, али и Јован и *Пера Арсин*, овај други, сасвим сигурно, Савин отац. Три године после њега, родитељи су добили другог сина: „1763. ијунија 8. крестисја и миром помаза се младенец Гаврило, родитељи јего Петар Арсин а матери име Алка, възпријемник Јован Илијин”. Имала су браћа и три млађе сестре које се јављају као наследнице после Савине смрти: Еуфемија, Еутазија и Јулијана. Ова најмлађа се удала у Велики Бечкерек, за Лазара Церњанског. Умрла је 12. јануара 1849.

Рано је Сава показао љубав за науку. У родном месту је завршио српску и немачку основну школу и желео је да настави школовање. Била је то жеља и његових родитеља, али им оскудне материјалне могућности нису то дозвољавале, па су одлучили да га дају на занат. Године 1774, кад се Петар Арсић одлучивао за које ће занимање одредити сина, у Араду је било 20 трговаца, 16 ћурчија, 13 кројача, 9 чизмара, 5 сапунџија, три казанџије, двојица кујунџија и по један берберин, ранар, гостионичар, чохација, чобанин, дунђерин, дугмеџија, ременар, калајџија, колар, хлебар и касапин. Избор је пао на сабова (кројача) који су, како се види, били веома високо вредновани.

Могао је занат шнајдерски и у Араду да учи, али га је отац послао у Сегедин, да упоредо и мађарски језик научи, јер у то време, како Текелија каже, „у Араду врло мало Мађара бе”. Банат се инкорпорирао с Мађарском 1778. па ни тада „Маџара ни от лека не би нашао” у Банату. Мајстор код кога је учио имао је два сина који су у граматикалне школе ишли. Они су узимали допунске часове наставе па им је у одређене дане у кућу долазио инструктор да их подучава. Сава је крадомице пратио наставникова предавања и одговоре својих вршњака, газдиних синова, и добро памтио све што је чуо. То није могло измаћи оку његовог мајстора, који је Савином оцу предложио: „Брате, водите ви сина вашег у школу, он има посебна дара за науку; и за то га одредите”. Петру је

Плоча над гробом породице Арсић у зиду Текелијине цркве у Араду

остало, међутим, само да замоли инструктора да и његовом сину омогући који час и „умно се жртвовати изображенију”.

У Арад се из Сегедина вратио као изучени кројач и образовани младић, и „брзо благошћу и красотом нарави своје обрати на себе пажњу најотменијих у граду људи, с њима се дружити почне, и чим је мужеству своје ближе ступио, тим је свој карактер поштовања достојним показивао и благонаклоност суграђана више и више себи прибављао. Честитост и доброта за собом носе љубав и поштовање, и тако не прође много времена, те он постане сенатором или старешином местним”. Било му је, можда, нешто преко двадесет година кад се оженио, а двадесет две кад је добио кћерку Марију. О томе сведочи забелешка у протоколу крштених у цркви Светог Јована Претече и Крститеља: „Родисја младенец пола женскога месеца маја дне 3 го, љета предположенога (1782). Отец младенца Сава, син господара Петра Арсића, мати же Терезија, житељи здешнија вароши”. Крштена је сутрадан 4. маја. Кум јој је био Сава, син господина Јована Илића. Кад јој је било једанаест година, крстила је она (11. априла 1793) сина Георгија и Јулијане Јанковић, и дала му име Гаврил, по своје стрицу Гаврилу. Био је то потоњи велики добротвор Српског народног позоришта, којем је оставио своје имање у вредности од 25.000 форинти.

Тих дана Сава је остао без оца. Умро је 31. октобра 1796. године и сахрањен у порти цркве светих славних апостола Петра и Павла. Његов син је тад већ био и сенатор и варошки капетан. „У Арад кад сам дошао, то Србско општество, које је униформирало и до 50 момака, се скупило; по учињеној црквеној паради на царев дан, дошли су мене же поздравити и пред кућом мене, тоже једанпут стрељајући, поздравити” — забележио је Сава Текелија у свој *Дневник*, под 1796. годином. Он је, каже даље, позвао момке у кућу да их почасте. „На то капетан Сава Арсић по моме желанију учинио.” И две године касније Арсић се помиње као варошки капетан. Командант арадске тврђаве, барон Вагнер, издаје му 19. маја 1798. Атестат у којем стоји да је капетан илирске градске компаније, Сава Арсић, савесно обављао своје дужности, да је у време кад је гарнизон био ослабљен и није могао испуњавати задатке капетан стојао иза, са својим имањем и трговачким пословима. Тад је, ето, већ и имућнији трговац који је у стању да залегне чак и кад је у питању варошка компанија.

До тада се већ млади Арсић прочуо и као хумани хришћанин. Кад се 1791. године, на старом црквеном месту, зидао храм светог Јована Крститеља, „Сава је подвоз свој и вино и јело градитељима, својим трошком драговољно помагао, сам лично дању и ноћу на томе истрајавао да се здање до Успенија Богородице [Велике Госпојине] сасвим заврши и богу на славу посвети”. И отац је његов помагао свету цркву, па се и његово име налази међу приложницима за манастир Ходош — Бодрог, један од најстаријих у овом делу Српства.

Остаје да се утврди кад је Сава Арсић остао удовац, шта му је било са кћерком Маријом и кад је у дом свој довео изузетно лепу Еустахију, али нема никакве сумње да је она ту 1809. Те године претплатила се на

књигу Јоакима Вујића *Естетивословије в њолзу најйаче јуности сйисано на немецкиј Ауџором ѓосй. М. Георѓијем Раффом*, где је на списку 13 пренумераната из Арада и Станика Арсић — посве сигурно она, јер је Вујић кад ју је у Карловцу нашао, зове Стака. Волео је Сава Арсић књиге, куповао их и на други начин помагао српске списатеље и пре него што се оженио Еустахијом, па је она, кад је у његов дом ушла, затекла у њему многа дела домаће литературе. Ту су им се интересовања подударала па су и књиге биле копча која их је зближавала. По претходном мужу, Томи Радовановићу, она је већ била благородна госпођа. Била је веома лепа, образована, жена финих манира, комуникативна, присна у опхођењу, а све је то још више ојачало углед варошког биргермајстера. „Он је власт и началство своје поштовао, достојанством себи равне искрено љубио, ниже пак од себе речју и делом је помагао и штитио; тамо где је општа корист или невиност подпоре и одбране требала, ту је одважан био и јавно против клевете, насиља и угњетавања говорио. У нормалним приликама је углавном ћутао и мудрим својим ћутањем смиреност своју и кроткост показивао.”

Негде при крају прве деценије деветнаестог века, продали су Еустахијини родитељи своју имовину у Иригу и дошли у Арад да ту, крај своје кћерке, проведу оно што им је још од живота остало. Сава се сад сав посветио сређивању стања у образовању. Поклонио је Општини 24 јутра земље, за баште, које ће сваке године уживати шест учитеља националних школа да за свој насушни (у правом смислу речи) хлеб не брину, те да могу више пажње да посвете деци која су им поверена. Као први човек вароши, предузимао је и многе друге кораке на сређивању школства, па је Урош Несторовић, приликом обиласка православних школа у јужној Угарској, у Араду нашао знатно боље стање него у многим другим срединама: „12.-ог посетио сам прву школу у Араду, у којој се предаје педагогија. Школска зграда је пристojна, учитељ вредан. Плата му је 200 фор. а прима је из благајне општине” — записао је у свој *Дневник* врховни школски инспектор. Друга је школа била код Текелијине цркве. „И то је добра зграда, у којој раде први и други разред. Предаје се и српска граматика. Настава из читања и писања, из латинског, немачког и мађарског језика, изводи се са задовољавајућим успехом.” У Општини је затекао школски фонд од 10.000 форинти из којег, од камате, сваке године добија стипендију по један од прилежнијих младића (који добро напредују у науци). Тако нешто Несторовић није пронашао ни у једном месту које је посетио, а обишао је сва где су живели православци — Срби, Румуни и Грци. Верујем да је и то био један од разлога кад је одлучио да цару предложи да се румунска препарандија смести управо ту, у Араду.

Управо кад су припреме за отварање школе биле у пуном јеку, умро је (1. априла 1812, у 69. години) Еустахијин отац, Гаврил Цинцић. Његови посмртни остаци положени су у костурницу Арсића, у порти Текелијине цркве. Цар је прихватио Несторовићев предлог да се за православне његове поданике отворе три препарандије — српска у Сентандреји, влашка у Араду и грчка у Пешти — и одредио 1. новембар 1812. као

датум почетка њиховога рада. Несторовић се сад разапео на све стране, па моли Саву Текелију да му помогне. Пише му 6. августа да је Сава Арсић „сенатор и Капитан дом свој Рецхкопф звани [Кошутина глава] на употребу Влахијског припремног училишта на 15 месеци драговољно дао”, и моли га да провери да ли је дародавац вољан „и какву катедру, таблу и скамије, за сад само у једној соби својим трошком прибавити, и тиме општој потреби родољубиву услугу учинити”. Врховни школски надзорник се 22. септембра 1812. поново обраћа Текелији с молбом да провери како у Араду теку припреме. Овај му одговара да је „дом Арсића осмотрио и катедру с таблом готову нашао, за скамије уредба учињена, дом ће се окречити и очистити, учитељем трима нужно по једна соба означена и за уготовнике квартири по могућству изаискани такође Г. Арсић на себе примио, от ове дакле стране надамсе да ћете по могућству задовољни бити”.

Градоначелник је, значи, поднео највећи део терета да се припреме са успехом окончају и настава почне 3. новембра. Несторовић је веровао арадском биргермајстеру, па је већ 9. октобра 1812. предложио цару Францу I да га одликује златном медаљом. Угарска дворска канцеларија поднела је 23. октобра цару Несторовићев предлог да се дванаест особа одликује овим високим признањем. Под 5. је *Sabbam Arsics, vetero aradiensem Senatorem et Kapitanem*. Концем наредне године, Несторовић је покренуо поступак да се Сави Арсићу додели мађарско племство. Провере су спроведене у тајности, али је градоначелник за њих сазнао, па 14. децембра 1813. пише Несторовићу: „Високо благородни Господине Конзилијер мње Милостивејшиј Господине Патрон...” Обавештава га да га је недавно позвао први вицеишпан Георгије Станиславич и показао му „Писаније које је Њиова Екселенција Господин *főhran* Арадске вармеђе Паул от Алмаша писао и наложио что би от Арсичевом то јест о Моме Моралу и владању равноже и о Заслугама обвестио Високославни конзилијум”. Сава зна чему ће служити ови подаци и нада се да ће Несторовић издејствовати милост код „Их Цесаро Краљевскога Величества”.

Као директор Препарандије, сматра да му је дужност да обавести „господина Конзилијера да је катихета Цикиндиал у новембру месецу дуже од три недеље боравио у свом селу, Малом Бечкереку. Сада тамо по други пут борави већ трећу недељу и још се није вратио. За професора Јорговића ништа противно до сада приметити нисам могао, сем што је, током лета, за време распуста, често виђан у башћи (али колико сам разумети могао) са честитима Персонама, то јест са Вармецкима и Камераскима Официантима у дружеству”. Тек је, ето, почела друга школска година, а понашање наставног кадра није баш за похвалу. Требало би да се договоре и око наставе, „али је свакиј рад био да се у његовом Квартуру држи. Један хоће у овај, а други у онај дан, трећи вели треће полдне, а четврти после полдне ... иначе ја у томе њима ништа наредити немогу”. Сава је, у међувремену, још 13. маја 1813. године обавестио Несторовића да је сагласан да његова кућа, „Кошутина глава”, буде и

даље коришћена за Препарандију. Продужио је, дакле, рок од 15 месеци на који је уступио зграду.

Несторовић је комплетирао и 16. децембра 1813. послао цару предлог да Сави Арсићу, за многбројне заслуге око старања о школству, подари мађарско племство. А те су заслуге, сигурно, веома високо вредноване. Поређења ради, великобечкеречки грађанин Димитрије Георгијевић изјавио је да је спреман да приложи 10.000 форинти бечке вредности под условом да му Несторовић издејствује „немешаг”. Давидовићеве и Фрушићеве *Новине сербске* су септембра 1814. донеле вест из Беча да је цар доделио претходне године дванаест златних колајни онима који су се највише трудили око отварања српске и влашке препарандије, „а сад на заслуге у призренију овом учињене взирајуће Г. Савву от Арсич, К. Привилегованог и Камералног града Арадског Биргермајстера Благородством Мачжарским всемилостивјејше возмездно”. Те је године његова супруга, Еустахија, објавила своју прву књигу *Совеш мајтерниј...* а Георгије Јакшић је 5. децембра овом арадском брачном пару испевао песму која ће следеће године, у Будиму, бити штампана као *Песма њиховом блажородију, Савви Арсићу, тридесетогодишњем Граждананачалнику Сјаро арадском и Директору Влахијске ѡрејарандије, и његовој суйрузи Евстахији, јако до нине ѡрвој Сјисајелници Сербској. Књижицу је ѡсвећиио њиховом ѡроизведенију на сјейен Блажородсјва*.

Поред свих својих послова, стизао је Сава Арсић и да најконкретније помогне српским писцима. Потврду за то налазимо у готово свим огласима који се појављују у Давидовићевим и Фрушићевим *Новинама сербским*. Последњих дана децембра 1813. огласио се Стефан Васиљевић Живковић да припрема за штампу *Прикљученија Телемака сина Краља Улиса оѡ Ишакѡ*. У огласу наводи да пренумеранте у Араду сакупља Сава Арсић, биргермајстер. Почетком марта 1814. Јован Берић је из Будима послао *Објављеније на Педагоѡику за учииѡље и родииѡље*. Први на списку сакупљача претплатника био је „Господин Сава Арсић, Бургермајстер арадски”. Са Берићем се добро познавао — рекао бих да су били пријатељи с њим, и он и жена му Еустахија. Берић Еустахији помаже око штампања друге њезине књиге, *Чѡири ѡдишњих времен*. Шаље јој 30. октобра 1816. „100 ексемплара ново печатани књижица”, а 400, по њезиној жељи, уступа Школској депутацији да продајом сачини фонд из којег ће се сваке године једном ученику српске Препарандије помоћ давати. Многе друге, међутим, сигурно није познавао, па им ипак није одбијао помоћ. Тако Матија Дамјановић јавља из Пеште 16. маја 1814. како припрема *Економију сербску...* И за његову књигу пренумеранте сакупља Сава Арсић. И један младић, студент треће године права, Георгије Ружић, који 8. августа објављује да ће издати *Душесловије* упућује заинтересоване из Арада и околине да се јаве Сави Арсићу, градоначелнику. Помагао је и Вуку Караѡићу, који 25. августа 1814. објављује оглас за своју *Писменицу сербскоѡа јѡзика*. Међу „совокупитељима предчисленика” је и „Бургермајстер арадски” Сава Арсић.

Следећа, 1815, година донела је градоначелнику Арада изузетне невоље. Варош је задесила незапамћена поплава. Током несрећне поплаве

у Араду — записано је у биографији Саве Арсића — „која је многе домова или потопила или сасвим порушила, прихвати он своје суграђане с особеном добром вољом, и као отац спасе ове бедне заједно са женама и децом, доведе их у дом свој звани Рекопф, и ту им све, што је потребно било дарује: другима пак, који су водом окружени с бедом се борили, однесе с опасношћу по властити живот на лађама храну, и није се престао о њима старати док се вода није повукла, а они постали без опасности”. Тад већ, како се види, Учитељска школа у Араду није више била у Арсићевој кући „Кошутина глава”, која се показала као неусловна, па је дародавац узео у закуп за 500 форинти годишње кирије кућу Екаторине Михајловић, у Господској улици бр. 715, тако да је Рекопф остао празан.

Ову поплаву из 1815. помиње и Сава Текелија у своме *Описанију живота*. Каже како је вода свуда из земље извирала и текла и тамо где је, према сећању најстаријих људи, никад није било. Људи су по пуста-рама морали волове на коњима да чувају, јер се другачије нису могли кретати, а стока је само врхове траве пасла. Поплава и закључење примирја са Наполеоном, тврдио је Текелија, били су разлози тешких поремећаја у трговини. С једне стране, промет је сасвим стао, па је он своје волове морао да држи пуну годину дана дуже него што је планирао, а с друге стране, дошло је до незапамћене скупоће, посебно 1816. године. „Онда се родила 1817. глад, да су људи млели чокање од кукуруза и мешали у лебац, јели кору од дрва, особито Ердељани који су к нама долазили, да су изнемогли и по путу и на пијаци и улицама мртви пали. И тако се наново ваздух покварио да су и други сељани болест добијали и умирали. Те воде проузроковале су да и говеда и свиње, па чак и зечеви метиљ добијали и цркавали, да су тог пута и људе парали може бити да би и људима метиљ налазили” — каже Текелија. У таквим околностима није тешко замислити колико је градоначелник морао имати посла, посебно онако савестан какав је Арсић био.

Но, и у таквим приликама, он не прекида сарадњу са списатељима. Стефан Живковић је у *Новинама сербским* објавио оглас 15. фебруара 1815. да намерава да изда *Благодетелну музу*, Јован Миоковић јавља се из манастира Фенека 1. априла и тражи „предчисленике за своје Изабраженије сујеверија”, Вук Карацић шаље 14. јуна из Сремских Карловаца оглас за *Народну сербску јеснарицу*, *Част вѣтора*, Прокопије Болић се огласио из манастира Раковца 20. октобра са вешћу да ће штампати књигу *Виноделац* — и сви они упућују књигољупце из Арада да се јаве своме биргермајстеру, „Сави от Арсић”. Сарадња с писцима често иде преко трећих лица. Са Вуком на пример, није у директној преписци, већ му други посредују у споразумевању с њим. Тако Димитрије Фрушић пише Карацићу 2. марта 1815: „По истом листодавцу послао сам ти писмо једно от Г-д Арсића из Арада на шчот от твоих Граматика са 20 фл. С. С. припослано на мене”.

Та сарадња се наставља. Вук се оглашава 20. марта 1816. из манастира Шишатовца да намерава да објави *Сербски речник* и упућује пре-нумеранте да се у Араду јаве Сави Арсићу. Пантелејмон Михајловић ша-

ље „објављеније” из Батање 6. августа 1817. у коме тражи претплатнике за две своје књиге: *Ужаснаја Повест Севернаго Рајна* и *Крајчајше Земљеописаније Поместно, о целој Европи*. У Араду се заинтересовани могу јавити „код его Благородија Саве от Арсич от 15 августа до 28. септембра”. Из Беча је *Новинама сербским* оглас послао 15/27. априла 1819. Михаил Бојацин који пише како намерава да штампа књигу на десет језика. И он, као и многи други пре њега, упућује потенцијалне купце да се упишу код благородног градоначелника арадског.

Било је и других начина на које су супружници Арсић помагали наше писце и ширили српску књигу. Тако је, на пример, на списку пренумераната из Арада за књигу *Повест о конечном изгнбленији целаго францускаго воинства Леша 1812. Из оригинала Гос. Констѣантинна Павловича Пантелејмоном Михајловичем с додашком преведена*, која је штампана у Будиму, 1818. Сава Арсић навео да је примио уплате за 33 примерка. Но, кад се списак погледа, види се да је „Благородни Господин Савва от Арсић Старешина Арадски и Педагогических Влахијских школа местни Правитељ 20, јего Супруга Бла: Госп. Евстахија ут Арсић љубитељница просвешченија 4 књиге узели”. Више од половине, значи. Другу своју књигу, *Енциклопедија или крајкоје описаније свију наука*, објављену у истом граду и исте године као и прва, посветио је Пантелејмон Михајловић „Дражајшему роду и Отечеству своему и његовом благородију, Господину Савви от Арсић старешини арадскому и Влахијских Педагогических Школ Надзиратељу” кога назива љубитељем и рачитељем сербског књижевства.

Помаже Арсић, још увек, и школске фондове. Урош Несторовић му, тако, 22. марта 1819. издаје потврду на 240 форинти, колико је уплатио Депутацији школских фондова. После тога, као да се полако повлачи, јер се све ређе његово име среће на страницама ондашњих листова. Умро је 27. марта 1824. у шездесет четвртој години живота. Укоп је обављен два дана касније. Посмртни остаци градоначелника били су изложени у цркви светих славних апостола Петра и Павла, где је прочитано и опело после којег је Григорије Лукачик, „парох физешки и јавни редовниј Катихета”, одржао надгробно слово. „Пријатељима је био веран друг, према непријатељима својим био је великодушан, зло је с добрим, прогањања с љубављу, неправде с трпљењем и великодушијем побеђивао, речју, целог је себе, сав свој живот Богу на службу и славу, отаџбини на корист, човечанству на радост посветио и жртвовао” — рекао је, поред осталог, пречасни Лукачик. Сахрањен је у породичној гробници, у порти Текелијине цркве, крај свога и оца своје супруге, Еустахије. На вест о његовој смрти, држана је 28. априла 1824. године седница Наставничког већа сомборске Препарандије на којој је колектив обавештен о трагичном губитку сестринске школе у Араду. Држана је и комеморативна седница са које су послати изрази саучешћа са жељом да светле врлине оснивача и заштитника послуже за утеху уцвелењим колегама.

Еустахија је, по трећи пут, остала удовица — овога пута са мноштвом нерешених проблема који су иза њеног мужа остали. Већ 13. јула Савине млађе сестре, Еуфемија, Еустазија и Јулијана, траже да се

имовина заостала иза њиховог пок. брата, наведена у прилогу тестамен-та, упише као заједничка и до окончања спора стави под забрану отуђе-ња. Остао је и дуг од 4000 форинти, стар више од деценије, а настао по контракту који је Сава Арсић закључио са владиком арадским Павлом Авакумовићем 18. априла 1812. године. Предмет тог уговора била је „ку-повина 20 Алова Аусбрука по 200 фв. у шајну и закуп пустаре код Атачи Симеона”. Већ 10/22. октобра исте године, Сава одустаје од дела угово-ра и у изјави коју посебно прилаже, подвлачи: „Али будући да сада тра-јушчиј Контракти нектарусе како сам разумети могао, то ја својевољно от Пустаре Контракта отступам, а за Аусбрух же обешчавам грјадујушчег 1813. лета једну трећину Тала Капитала, а заоставши два тала Капитала обешчавам од Мсца Априлија 1813. до две године без великаго Интере-са Их Високопреосвештенству Гдну Епископу платити”. Од пустаре је, значи, одустао, а дуг од 4000 форинти за куповину обавезао се да ће платити у целости до априла 1815. Те је године умро владика Авакумо-вић, а дужник није вратио ни једне једине форинте. После мужевљеве смрти, покушала је Еустахија, 1. августа 1824, да се некако „поравна са епископом Јосифом от Путник, који је управљао оставинском масом пок. Авакумовића”. Потписано је Поравнање по којем ће удова Арсић вратити 4000 форинти. Том је приликом она платила нешто доспеле ка-мате. Владика Путник је изненада преминуо 4. новембра 1830. а дуг до тог доба није био регулисан. Није био плаћен ни средином марта 1831, већ нешто касније.

Спор са родбином пок. Саве некако је изглађен, па сестре дају 25. новембра 1825. изјаву у којој моле да се скине забрана са заоставштине њиховога брата коју је, својевремено, тражила и Еустахија како би спре-чила да се имовина развлачи. То, међутим, није било све. Сава је био градоначелник више од тридесет година, а за то време није решавао не-ка основна, своја, права па се Еустахија обраћа надлежнима 16. јула 1827. и захтева да јој се отпише порез у целости, јер није обавезна да га плаћа. Краљевско судбено веће одлучило је 8. новембра да се удова као племкиња, на основу старих обичаја, ослобађа плаћања свих пореза. Не-што касније, расправља још један заостали проблем иза покојника. Сава је, наиме, дао граду некакву позајмицу од 1100 форинти, па Еустахија подноси захтев да се обрачуна и исплати јој се камата на тај новац за последњих двадесет година. У градској администрацији, међутим, није било трага о тој позајмици.

Тако је, мада невична вођењу правних послова, Еустахија морала још десетак година након смрти свога мужа да расправља његове нера-шчишћене рачуне.

*
* *

Био сам у Араду и видео зграду „Кошутина глава” у којој је почела да ради румунска Учитељска школа. Зграда је јако руинирана и запуште-на. На фасади, као да се стиди пролазника, стоји спомен-плоча са тек-

стом на румунском језику: „Овде је 3. новембра 1812. основана прва румунска учитељска школа у Ердељу”.

О Арсићима који су толико помогли, нема ни помена.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Архивска грађа: РОМС, Нови Сад, М. 10703; Архив САНУ, Сремски Карловци, 1812 3I, 1812 3II, Фонд Школске депутације, свеж. 23, бр. ад 70 из 1814, 1831 69IV; Матичне књиге крштених у Текелијиној и св. Јована Крститеља цркви у Араду, 1760, 1763, 1782. и 1793. истражио и саопштио ми писмом од 25. IX 2000. године Божићар Панић; писма Стеве Бугарског од 24. I/06. II 2000. и 29. IV/12. V 2000. године.
- Периодика: *Даница*, 1871, бр. 9, стр. 144; *Јавор*, 1891, бр. 6, стр. 87—90; бр. 17, стр. 269 и бр. 37, стр. 591; *Новине сербске*, фототипско издање, за године 1813, 1814, 1815, 1816, 1817. и 1819; *Србска новина или маџазин за художество, књижевство и моду*, 1838, бр. 12, стр. 51; *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије*, 1912, бр. 1, стр. 8—12; бр. 11 и 12, стр. 165; *Библиотекар*, 1962, бр. 2, стр. 132; *Глас народне женске заједнице*, 1929, бр. 1 и 2, стр. 6; *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, 1959, VI—VII, стр. 62—71; 1970, св. 2, стр. 364; *Летопис Мајнице српске*, 1827, частица 10, стр. 12—25; *Српски књижевни гласник*, 1931, бр. 7, стр. 499.
- Објављена грађа: *Прейиска Вука Караџића*, књ. I, Београд 1907, стр. 604; А. И в и ћ, *Архивска грађа о југословенским књижевницима и културним радницима*, књ. VI, Београд 1964, стр. 368; Драгољуб Новаков, *Радови симпозијума о српско (југословенско)-румунским односима* — Вршац, 22—23. мај 1970, Панчево 1971.
- Енциклопедије и лексикони: *Лексикон писаца Југославије I*, Нови Сад 1972, стр. 96—97; *Енциклопедија Југославије I*, Загреб 1955, стр. 217; *Енциклопедија Новога Сада*, св. 11, Нови Сад 1998, допуне, стр. 318—319; Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. I, Загреб 1925, стр. 74—75.
- Литература: Јоаким Вујић, *Јоакима Вучића... Живописање...*, Карловац 1833, стр. 97; Стеван Бугарски, Љубомир Степанов, *Кад Мориш пошете кроз њеро*, Букурешт 1991, стр. 142, 169; Теодора Петровић, *Еусџахија Арсић — прва српска списатељица*, у: Из историје српске књижевности, Нови Сад 1974, стр. 137—154; Константин Павловић, *Повести о коначном изгубљеним целом француском војска...*, Будим 1818 (превео Пантелејмон Михаиловић); *Енциклопедија...*, Будим 1818 (превео Пантелејмон Михаиловић).

SAVA ARSIĆ, PRIMARUL ARADULUI

Vladimir Milankov

Rezumat

Oraşul Arad nici nu a fost o aşezare omenească cine ştie cât de atrăgătoare, pe la începutul secolului XIX, când primarul său, Sava Arsić, s-a însurat a doua oară. El a fost cu şaisprezece ani mai în vârstă decât preafrumoasa sa soţie, văduva Eustahija Ra-

dovanović, prima scriitoare sârbă. El s-a născut în 5 mai 1760 și a fost botezat douăzeci de zile mai târziu, în 25 mai 1760. Părinții săi, Petar și Alka, locuitori ai Aradului, au mai avut un fiu mai tânăr, Gavriilo, și trei fiice mai tinere: Eufemija, Eutanazija și Julijana. Sava a frecventat școala primară la Arad. După aceea tatăl său l-a trimis la Seghedin să învețe meseria de croitor și, în același timp, limba maghiară, deoarece în timpul acela la Arad trăiau în număr mic de maghiari, astfel că această limbă aproape că nu se putesc auzi. Tânărul ucenic a învățat la meșterul său și gramatica limbii latine, preparându-l un instructor care venea și ținea lecții suplimentare cu fiii meșterului, astfel că Sava s-a reîntors la Arad atât ca un meșter îndemanatic, cât și ca un om tânăr învățat. S-a căsătorit cu o oarecare Tereza și în 3 mai 1782 ea a născut-o pe fiica Maria. În scurt timp Sava a început să se distingă printre concetățenii săi ca un om binefăcător. În anul 1791, când au fost terminate lucrările la ridicarea bisericii Sf. Ioan Înainte-mergătorul din Arad, care a servit ca hram sinodal, a asigurat transportul materialelor, precum și vin și mâncare, personal îngrijindu-se, ziua și noaptea, ca „edificiul” să fie complet terminat până la Adormirea Maicii Domnului. Prietenia strânsă cu multe familii de văză, între care și cu familia lui Gheorghe Iankovici, pe al cărui fiu Gavra, marele binefăcător de mai târziu al Teatrului Național Sârb, l-a botezat, în 11 aprilie 1793, fiica sa Maria.

În acest mod el și-a dobândit simpatia și încrederea concetățenilor, care îi îndreptățează cele mai responsabile funcții în oraș. În Anul 1796, în Jurnalul său, Tekelija amintește ca pe un căpitan orășenesc care are sub comanda sa 50 de flăcăi în uniformă, pe atunci el era deja senator, iar câțiva ani mai târziu va fi ales în funcția de primar. Cu Eustahija s-a căsătorit în jurul anului 1809. Dat fiind că ea a încheiat deja a treia căsnicie, știa că nu va putea să nască, dar ei doi se potriveau din alte aspecte — deopotrivă le plăcea să citească și amândoi apreciau munca de ridicare a nivelului de cultură al poporului. Primarul Arsić a donat de asemenea una dintre casele sale numita „Capul căprioarei” pentru ca în ea să fie instalată școala, cu proprii săi bani a plătit adaptarea ei, a cumpărat și o parte din mobilierul școlar și a procurat lemne de foc pentru iarnă. La fel a împărțit unui număr de șase învățători din oraș, indiferent de apartenența lor confesională și națională, 24 de jugăre de pământ arabil pentru a le crea condiții mai bune de trai, ca cel puțin să nu-și facă griji că nu vor avea pâinea cea de toate zilele. În scurt timp s-a dovedit că această clădire, „Capul căprioarei” nu întrunește condițiile necesare, astfel că Sava Arsić a închiriat o clădire mai confortabilă și pentru ea plătea, din proprii săi bani, chirie anuală de 500 de forinți. Pentru aceste merite, Uroš Nestorović l-a numit director local al școlii normale românești și membru al direcției de fonduri școlare, iar împăratul Francisc I i-a conferit titlul de „nobil maghiar”.

În anul 1815 Aradul a fost cuprins de mari inundații, care i-a provocat necazuri primarului. Apa izvora peste tot din pământ — spunea Tekelija. Multe case ale săracilor s-au dărâmat și numeroși cetățeni au rămas fără nici un fel de avere. Arsić le ajuta neprecupețit, îi afla și îi salva, îi aducea în căminul său și le dădea tot ceea ce aveau nevoie, îi dăruia; altora, care erau înconjurați de apă și luptau cu sărăcia, le ducea în spate alimente, fiindu-i chiar în pericol viața, și nu înceta să se îngrijească de ei, până ce nu se retrăgea apa, ei aflându-se atunci în afară de orice pericol...

Cu un an înainte de aceste inundații, Eustahija a publicat prima sa carte, iar la un an după această calamitate a publicat și cea de-a doua. Cei doi soți acum își petrec cea mai mare parte din timp citind sau desfășurând activități de ajutorare a scriitorilor sârbi. De la mijlocul lunii august a anului 1813, doi studenți la drept, Davidović și Frušić, au început să editeze la Viena *Novine serbske* (*Gazeta sârbească*), pe care scriitorii au considerat-o drept o posibilitate ideală de face publicitate cărților lor. Ei își anunța la mica publicitate tipărirea propriilor lucrări și făcea apeluri la cei interesați să se anunețe persoanelor care fac abonamentele. Printre cei care au făcut abonamente aproape întotdeauna s-a aflat Sava Arsić, Bürgermeister-ul (primarul) Aradului. În acest mod el îi ajuta și pe Vuk Karadžić, Jovan Berić, Stefan Živković și pe mulți alții ca în cel mai

scurt timp posibil și cât mai ușor să-și vanda cartile. Din cauza unei asemenea atitudini față de scriitorii sârbi, Pantelejmon Mihajlović i-a dedicat traducerea Enciclopediei sale sau descrierea succintă a tuturor științelor, în care pe primarul orașului de pe Mureș îl numește iubitor și cititor al literaturii sârbe.

Pe de altă parte, în ceea ce privește treburile particulare, Sava Arsić a fost indolent. Încă în anul 1812 el a cumpărat de la episcopul Aradului, Pavle Avakumović, „20 de ocale de vin cu câte 200 de forinți, în bancnote”, dar nu a achitat această sumă în timpul vieții, astfel că datoria de 4.000 de forinți a moștenit-o și „a tras-o după sine” văduva sa, Eustahija, până în deceniul al treilea al secolului XIX. Nici propriul său testament nu l-a întocmit cum s-a convenit, ci a lăsat posibilitate ca surorile sale mai tinere să conteste acest testament în fața tribunalului. El avea dreptul, ca nobil, să nu plătească impozitul, dar de acest drept nu a profitat în timpul vieții și de aceea văduva sa a fost nevoită să lupte pentru a reuși să obțină acest privilegiu.

Sava Arsić a murit la Arad, în 27 martie 1824. A fost înmormântat în cavoul familial, în curtea bisericii lui Tekelija, lângă tatăl său și lângă părinții soției sale Eustahija, care a fost prima scriitoare sârbă.

SAVA ARSIĆ, THE MAYOR OF ARAD

Vladimir Milankov

Summary

Arad was not such an attractive place when — at the beginning of the 19th century — its Mayor Sava Arsić married for the second time. He was 16 years older than his beautiful wife Eustahija, the widow Radovanović, the first Serbian female writer. He was born on May 5, and was baptized twenty days later, on May 25, 1760. His parents, Petar and Alka, the citizens of Arad, also had a younger son Gavrilko and three younger daughters: Eufemija, Eutanazija and Julijana. Sava went to an elementary school in Arad, then his father sent him to Szeged, to learn the tailor's craft and Hungarian language, because there were few Hungarians in Arad at the time, so that language was almost impossible to hear. While staying with his master craftsman, the young apprentice also learnt Latin grammar — from an instructor who came to the house and gave additional classes to the master's sons — so Sava returned to Arad both as a skilled craftsman and a learned young man. He married a Terezia and with her got a daughter Marija on May 3, 1782. Sava soon began to stand out among his cocitizens as a benefactor, too. In 1791, during the completion of the construction of the Arad Church of Saint John the Forerunner — which served as a cathedral temple — he gave his own transportation, wine and food, and he himself endeavoured day and night to achieve full completion of the “edifice” till the feast day Dormition of the Theotokos. He was a close friend with many respectable families, including also the family of Georgije Janković, whose son, Gavra, the future great benefactor of The Serbian National Theatre, was baptized by his daughter Marija on April 11, 1793.

Thus he inspired affinity and confidence among his co-citizens, who entrusted him the most responsible positions in the town. In his *Diary*, in 1796, Tekelija mentioned him as a town captain who commanded 50 uniformed men, then he was a senator, and several years later he would be elected the Mayor. He married Eustahija about 1809; since it was her third marriage, she knew that she would not have any offspring, but they had something else in common — they both liked books and appreciated education of the people. This helped Uroš Nestorović when he, in 1812, was completing the preparations for the opening of the Wallachian Teaching College in Arad. Then the

Mayor Arsić gave his house called *Košutina Glava* (*A Female Deer's Head*) to locate the school there; he paid for its adaptation with his own money, also bought some school furniture and provided wood for heating in the coming winter. Moreover, he divided 24 acres of his arable land among the six town teachers, regardless of their religious and national affiliation, to make their life easier, so that they did not have to think at least about their daily bread. Soon it became obvious that *Košutina Glava* was inadequate, so Sava Arsić rented a more suitable building and paid for it the annual rent of 500 florins with his own money. Because of these merits, Uroš Nestorović appointed him the local director of the Romanian Teacher-Training School and a member of the administration of the School funds, whereas the Emperor Franz I granted him «the Hungarian nobility».

In 1815, Arad was affected by a great flood which brought many troubles to the Mayor. Water flowed everywhere on the ground — wrote Tekelija. Numerous poor people houses fell down and numerous citizens were left without any property. Arsić unselfishly helped them, searched for them and saved them, brought them to his home and gave them everything necessary there; he used boats to bring food to others, who were fighting the flood water which surrounded them, risking his own life. He did not stop caring about them till the water withdrew and they were safe...

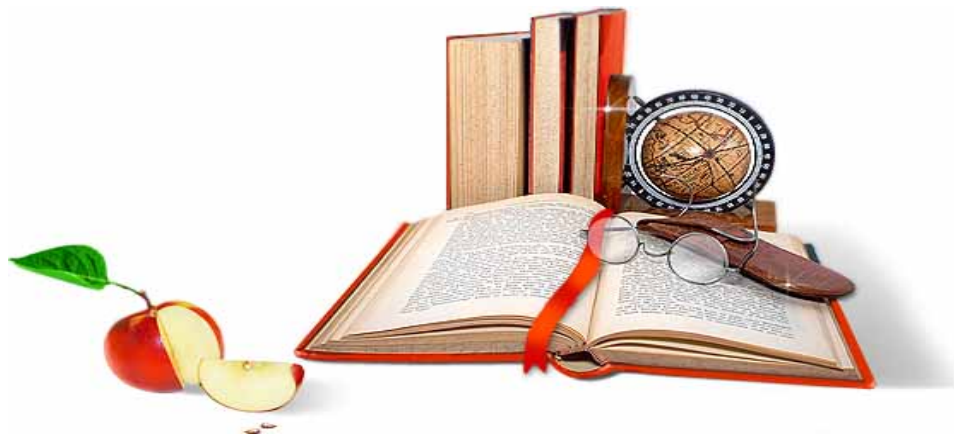
One year before this flood, Eustahija published her first book, and a year after the disaster she would publish the second. The married couple now spent most of their free time reading or helping Serbian writers. From mid-August 1813, two students of law — Davidović and Frušić — began to publish *Novine Serbske* (*Serbian Newspapers*) in Vienna, which the writers saw as the ideal way to advertise their books. They published advertisements in which they announced the printing of their works and called those who were interested to apply to the collectors of subscriptions. Noble Sava Arsić — the Arad Mayor — was almost always among those who collected subscriptions. In that way, he also helped Vuk Karadžić, Jovan Berić, Stefan Živković and many others to sell out their books as soon and as easily as possible. Because of such attitude to domestic writers, Pantelejmon Mihajlović dedicated to him the translation of his *Encyclopedia or Short Description of All Sciences*, in which he called the Mayor of the town on the Mureş the patron and supporter of the Serbian literature.

However, in his private business, noble Sava Arsić was careless. Already in 1812, he bought «20 *halovs* of Ausbruch (wine) at 200 f. in banknotes» from the Arad episcope Pavle Avakumović, but didn't pay them during his life; so his widow Eustahija inherited the debt of 4000 florins and «dragged» it till the end of the third decade of the 19th century. He did not make his own testament properly either, but left room for his younger sisters to challenge it at court. As an aristocrat, he had the right not to pay taxes, but he did not use that right during his lifetime, so his widow had to win that privilege.

Sava Arsić died in Arad, on March 27, 1824. He was buried in the family tomb, in the church-yard of the Tekelija's church, next to his father and the parents of his wife Eustahija, the first Serbian female writer.

BESPLATNI GOTOVI SEMINARSKI, DIPLOMSKI I MATURSKI RAD.

**RADOVI IZ SVIH OBLASTI, POWERPOINT PREZENTACIJE I DRUGI EDUKATIVNI
MATERIJALI.**

WWW.SEMINARSKIRAD.ORG

WWW.MATURSKIRADOVI.NET

WWW.MATURSKI.NET

WWW.SEMINARSKIRAD.INFO

WWW.MATURSKI.ORG

WWW.ESSAYSX.COM

WWW.FACEBOOK.COM/DIPLOMSKIRADOVI

NA NAŠIM SAJTOVIMA MOŽETE PRONAĆI SVE, BILO DA JE TO [SEMINARSKI](#), [DIPLOMSKI](#) ILI [MATURSKI](#) RAD, POWERPOINT PREZENTACIJA I DRUGI EDUKATIVNI MATERIJAL. ZA RAZLIKU OD OSTALIH MI VAM PRUŽAMO DA POGLEDATE SVAKI RAD, NJEGOV SADRŽAJ I PRVE TRI STRANE TAKO DA MOŽETE TAČNO DA ODABERETE ONO ŠTO VAM U POTPUNOSTI ODGOVARA. U BAZI SE NALAZE [GOTOVI SEMINARSKI, DIPLOMSKI I MATURSKI RADOVI](#) KOJE MOŽETE SKINUTI I UZ NJIHOVU POMOĆ NAPRAVITI JEDINSTVEN I UNIKATAN RAD. AKO U [BAZI](#) NE NAĐETE RAD KOJI VAM JE POTREBAN, U SVAKOM MOMENTU MOŽETE NARUČITI DA VAM SE IZRADI NOVI, UNIKATAN SEMINARSKI ILI NEKI DRUGI RAD RAD NA LINKU [IZRADA RADOVA](#). PITANJA I ODGOVORE MOŽETE DOBITI NA NAŠEM [FORUMU](#) ILI NA MATURSKIRADOVI.NET@GMAIL.COM